

ЕВОЛЮЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ ЯК ПРОЯВ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНОЇ ФОРМИ ПРАЦІ

Дмитриченко Л.А., к.е.н., доцент, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського

Постановка проблеми. Підприємництво реалізується не тільки в галузях промислового виробництва, але й у сфері сільського господарства. Функціонуванню промислового капіталу у сфері сільськогосподарського виробництва притаманна низка особливостей, які впливають не лише на ціноутворення на сільськогосподарську продукцію і таким чином – на механізми формування й розподілу доходів у цьому секторі економіки, але й на механізми розвитку суспільної форми праці. Значною мірою ці особливості обумовлені природними чинниками, а також відмінностями у розвитку відносин економічної власності в сільському господарстві. Дослідження особливостей підприємництва в аграрній сфері економіки та закономірностей поширення суспільної форми праці надає можливості обґрунтувати економічні механізми радикальних аграрних перетворень у напрямку ефективного розвитку найважливішої галузі національної економіки. Сказане обумовлює актуальність означеної теми дослідження.

Аналіз останніх публікацій. На жаль у вітчизняній економічній літературі дослідження проблеми суспільної форми праці майже не здійснюється. Це стосується як загальнометодологічного аспекту аналізу суспільної форми праці як такої, так і суспільної форми праці в розрізі галузей і регіонів країни. Деякі аспекти суспільної форми праці відбито в Національній доповіді «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави», де йдеться про поширення сфери агропромислового виробництва і таким чином можна вважати, що поширюються суспільні відносини (на підґрунті поширення розподілу праці і ринкових механізмів обміну продуктами праці) [1, с.60-77].

Виділення невирішених проблем і ціль дослідження. Оскільки впродовж кількох останніх десятиліть в науковій літературі питання суспільної форми праці в аграрній сфері національної економіки України не розглядається, ціллю даної статті є з'ясування особливостей підприємництва і форм господарювання в сільському господарстві, а також механізмів реформування відносин власності в аграрному секторі країни у напрямку розвитку суспільної форми праці.

Викладення основного матеріалу. Перш за все необхідно наголосити на тому, що аграрне виробництво має свою специфіку. Воно суттєво відрізняється від інших сфер прикладання праці й капіталу. Специфіка суспільної форми праці в аграрній сфері виробництва, на наш погляд, зумовлена наступними групами чинників.

Перша група чинників визначається тим, що праця в сільському господарстві щільно зв'язана з природно-кліматичними умовами виробництва, і їх ніяким чином усунути неможливо. Специфікою аграрного виробництва є *поєднання в ньому економічних і природного (біологічного) факторів*. Насамперед йдеться про обмежену кількість сільськогосподарських земель: зі 149 млн. кв. км земної суші площа орних земель становить приблизно 15 млн. кв. км [2, с.51]. Жодна з галузей економіки не залежить настільки від природно-кліматичних умов, як сільське господарство. Земля, будучи головним засобом виробництва в сільському господарстві, в різних регіонах відрізняється за родючістю, а це обумовлює відмінності в рівні доходів підприємців.

Специфіка аграрного виробництва пов'язана і з його *сезонністю*. Сезонність виробництва сільськогосподарської продукції визначає необхідність виконувати значні обсяги робіт у стислий термін, висуває підвищені вимоги до формування структури машин і механізмів для того, щоб максимально ефективно використати двигуни й іншу техніку протягом року. До того ж сезонність обумовлює істотний розрив між робочим періодом і кінцевими результатами, що відчутно впливає на формування доходів працівників села, оскільки остаточні доходи стають відомими тільки після реалізації сільгосппродукції.

Друга група чинників зв'язана з тим, що в аграрному секторі економіки функціонують підприємства різних форм власності, а відтак існують розбіжності в суспільній формі праці, наприклад, в державних підприємствах і підприємствах акціонерного або кооперативного типу

власності. В свою чергу зазначені розбіжності обумовлюють характер формування й розподілу доходів на підприємствах різних форм власності. Окрім того, специфікою аграрного виробництва (й особливістю суспільної форми праці) є те, що в ньому функціонують *три суб'єкта відносин* – власник землі, підприємець (орендар) і найманий працівник. Головним в аграрних відносинах є принцип розподілу землі між класами, соціальними групами й громадянами суспільства. Соціально-економічні перетворення відносин власності на землю, що становлять основу аграрних відносин, відіграють найважливішу роль у розвитку продуктивних сил аграрної сфери. Це підтверджує аналіз історичної еволюції відносин власності на землю й форм господарювання на землі.

Третя група чинників, що впливають на специфіку суспільної форми праці в аграрному секторі, обумовлена наявністю власного допоміжного господарства, що слугує не лише суттєвим джерелом додаткових доходів родини, але й сферою праці.

Четверта група чинників визначається *природним призначенням аграрної галузі забезпечувати людей продуктами харчування*. У сільському господарстві зайнята майже половина населення Землі. Без будь-якої іншої сфери діяльності людство виживе, але без виробництва продуктів харчування – ні. На земній кулі понад 6,5 млрд. людей, з них майже 1 млрд. постійно перебуває в стані голоду. Світове виробництво продуктів харчування зростає вдвічі повільніше, ніж населення. Починаючи з 1984 року світове виробництво зернових культур збільшувалося на 1%, в той час як кількість населення – на 2%. Щоденно в світі від голоду вмирає 35 тис. осіб, що складає 12 млн. осіб в рік [2, с.38-42]. Отже, серед глобальних проблем світової економіки проблема харчування стоїть на першому місці, а відтак – проблема розвитку сільського господарства завжди залишатиметься актуальною.

П'ята група чинників пов'язана з *особливостями дії в аграрній сфері деяких економічних законів*. Наприклад, ціни на сільськогосподарську продукцію формуються на рівні найвищих витрат (тобто розраховані для земель з найменшою продуктивністю і найбільшою віддаленістю від ринків). Це обумовлено постійним попитом на продукти харчування й на сільськогосподарську сировину.

Шоста група чинників, що обумовлюють особливості суспільної форми праці в сільському господарстві, визначається тим, що сільськогосподарське виробництво виступає *своєрідним системоутворюючим елементом, що поєднує галузі національної економіки*, які виконують різні функції й доповнюють одна одну. Так, аграрне виробництво визначає параметри сільськогосподарського машинобудування, переробних галузей та інфраструктури. Це обумовлює необхідність збалансованості й пропорційності складових частин господарського комплексу країни.

Як і будь-яка галузь економіки, аграрне виробництво історично розвивається. Це проявляється в удосконаленні продуктивних сил сільського господарства, в прогресивній зміні відносин власності на землю, а також у розвитку форм господарювання й суспільної форми праці в аграрному секторі. Якщо наприкінці XVIII ст. у сільському господарстві було зосереджено майже 80% сукупної робочої сили планети, то наприкінці XIX – на початку XX ст. у розвинених країнах світу в цій галузі було зайнято до 40% населення, а в промисловості – близько 35%. У середині 90-х років XX ст. у передових країнах світу в аграрній сфері працювало вже лише 5% працездатного населення, у США – 2,5%, а в Україні – 17%. У результаті розвитку продуктивних сил одна людина, зайнята у сільському господарстві, у США годує майже 140 осіб, а в Україні – 12-13 [3, с.390-393; 4, с.140-156; 5, с.375].

Історія розвитку аграрних відносин свідчить про еволюцію відносин власності на землю. Відповідно розвивалися й форми сільськогосподарських підприємств: від первісних общин і рабовласницьких латифундій (лат. *latifundium* < *latus* – широкий і *fundus* – земля), які згодом переросли в поміщицькі господарства зі значною кількістю індивідуальних господарств кріпаків, до сучасних індустріальних сільськогосподарських підприємств із великою кількістю найманих робітників.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у багатьох державах Європи утворилася капіталістична система великого землеволодіння й відповідні їй форми сільськогосподарських підприємств. Одержала подальший якісний і кількісний розвиток **монополія приватної власності на землю**. В Англії, наприклад, у 70-х роках XIX ст. 250 землевласникам належала понад половина усієї землі, а у Франції в 20-ті роки XX ст. у 16% землевласників було зосереджено 71,2% землі [3, с.391].

Процес формування великого землеволодіння в різних країнах мав свої особливості. Так, в Англії капіталістична земельна власність виникла внаслідок так званого огородження – вигнання селян з їхніх земель. У Німеччині (Пруссії), у Російській імперії й інших країнах Європи поміщицькі латифундії – великі земельні ділянки й садиби – під час реформ поступово трансформувалися в капіталістичні господарства. Земельні реформи 1848-1861 рр. у цих країнах ліквідували феодальну земельну власність і обумовили появу великої кількості селянських господарств. У Франції феодальне землеволодіння знищила Велика французька революція (1789-1793), спричинивши тим самим розвиток дрібноселянського господарства, заснованого на приватній власності на землю. У

США законом про земельні угіддя (1862), прийнятим урядом А. Лінкольна під тиском народних мас, кожному громадянину, який досяг 21-річного віку, було надано право безкоштовно або за певний внесок одержати ділянку землі (гомстед, < *англ.* – *homestead* – садиба, ферма), що згодом ставала його власністю. Гомстеди започаткували формування великих *фермерських господарств*.

На відміну від США, у країнах Західної Європи розміри фермерських господарств значно менші. У Данії, наприклад, середня ферма має 32 га землі, у Німеччині – 18, у Бельгії – 15, у Франції – 14, в Італії – 6, у Греції – 4. Однак і в цих країнах виробництво основної маси сільськогосподарської продукції здійснюється великими капіталістичними фермами. Що стосується більшості фермерських господарств, то й у США, і в Японії, і в країнах Європи вони виживають лише завдяки державним субсидіям, частка яких у країнах Європейського Співтовариства становить 50% вартості сільгосппродукції, у США – 35%, у Японії – 75% [5, с.378].

Із розвитком промисловості, з одного боку, зріс попит на товарну сільськогосподарську продукцію (як сировинну базу переробних галузей), а з іншого – суттєво покращилася матеріальна основа для розвитку самого сільськогосподарського виробництва (з'явилася нова машинна техніка й нові технології вирощування культур). За цих умов дрібні фермерські господарства не витримували конкуренції, що обумовило необхідність об'єднання їхніх зусиль і призвело до формування *кооперативних сільськогосподарських підприємств*. Кооперація (лат. *cooperatio* – співробітництво) являє собою добровільне об'єднання власності (різних об'єктів і форм) і праці для досягнення загальних цілей. Сільськогосподарські кооперативи – форма сільськогосподарських підприємств (і вид підприємницької діяльності), заснована на об'єднанні, насамперед землі, а також інших фізичних, розумових і матеріальних ресурсів. Перевагою кооперації як форми агробізнесу є те, що її члени безпосередньо впливають на розміри прибутку, мають рівні права контролю й гарантію безпеки від впливу зовнішніх факторів. Однак кооперативи мають і проблеми, які пов'язані з певною обмеженістю джерел фінансування, необхідністю підготовки й навчання працівників, обмеженістю напрямків і сфер діяльності.

Залежно від ступеня проникнення великого банківського, торговельного й промислового капіталу у сферу сільськогосподарського виробництва рівень розвитку кооперативних сільськогосподарських підприємств у різних країнах неоднаковий. Найбільший розвиток кооперативи одержали в скандинавських країнах, де до таких об'єднань входять майже всі фермери. Фермери Швеції (понад 100 тис. фермерських господарств) через кооперативи контролюють 64% харчової промисловості країни, у тому числі 100% молочної, 80% м'ясної і 45% борошномельної. У Франції через систему постачальницько-збутових кооперативів реалізується 70% зерна, 65% картоплі, 50% молока, 50% худоби на забій, по 40% м'яса, овочів і фруктів. У Німеччині питома вага кооперативів у збуті молока становить 80%, зернових – 50%, овочів – до 40%, свинини, яловичини й фруктів – 25%. Загалом у країнах ЄС частка кооперативів у переробці й збуті сільськогосподарської продукції коливається у межах 30-80% [6, с.411]. Щодо України, то в її сільському господарстві функціонують понад 42 тис. фермерських хазяйств і понад 1 тис. виробничих кооперативів [4, с.146].

Із формуванням великої земельної власності в європейських країнах значний розвиток одержала оренда землі у землевласників, склалася така форма аграрних підприємств, як орендні підприємства. Система орендних відносин спричинила розвиток *монополії на землю як на об'єкт господарювання*, що дає можливість орендареві на час, установлений договором, стати господарем землі (реалізувати своє монопольне право на користування землею як об'єктом господарювання), тобто самостійно приймати рішення щодо виробництва й реалізації продукції, а також щодо розподілу доходів.

Різновидом оренди землі є *сімейна оренда*, відповідно до якої глава родини (власник землі) передає свою ділянку в оренду за певну плату одному з членів родини. У Німеччині й Англії на цей вид оренди припадає 15-20% всієї орендної землі.

Від сімейної оренди як різновиду оренди землі варто відрізнити *сімейні ферми*. Вони можуть бути засновані як на землі, яка є власністю родини, так і на землі, орендованій родинною в держави або в приватної особи. Як уже підкреслювалося, у країнах із розвиненою економікою ферми об'єднуються в сільськогосподарські кооперативи. Наприклад, у США 90% сімейних ферм об'єднані в сільськогосподарські корпорації, з яких 95% складаються не менше, ніж з 10 ферм.

Розмаїтість форм власності на землю й господарювання на землі, з одного боку, формує ринок землі, а з іншого – створює конкурентне ринкове середовище, у якому тільки й можливе ефективне функціонування суб'єктів ринкової економіки. Як показує історична практика, майбутнє не за дрібними, а за середніми й великими колективними підприємствами. Досить красномовно це підтверджують наступні дані: у США питома вага дрібних ферм, обсяг продажів яких дорівнює 5 тис.

дол., становить 34% загальної кількості сільськогосподарських підприємств, тоді як виробляють вони лише 3,2% сільськогосподарської продукції. При цьому їхні сукупні збитки становлять 700 млн. дол., або по 1 тис. дол. на кожен ферму, а можливість їхнього існування визначається державними дотаціями. Одночасно 1,4% найбільших ферм, обсяг продажів яких становить 500 тис. дол., виробляють 32% всієї сільськогосподарської продукції й при цьому приносять їхнім власникам 31,6 млрд. дол. чистого прибутку. На початку XXI ст. в сільському господарстві США функціонувало 1,9 млн. фермерських господарств. На одне господарство припадало в середньому по 180 га землі. Майже 60% господарств обходилися без найманої робочої сили. Використовуючи сучасну техніку, одне фермерське господарство може обробити 100-150 га орної землі й вигодувати до 5 тис. свиней [6, с.406].

У сільському господарстві, як і в інших галузях економіки, відбуваються процеси концентрації й централізації, тобто масштаби капіталу й виробництва зростають як за рахунок власних накопичень господарюючих суб'єктів, так і в результаті їхнього об'єднання. Однак у сільськогосподарській галузі ці процеси мають певні особливості. *По-перше*, вони визначаються самим фактом обмеженості сільськогосподарських земель, що не дає можливості утворення нескінченної безлічі аграрних підприємств і, отже, утруднює конкуренцію. *По-друге*, монополія приватної власності на землю й монополія на землю як на об'єкт господарювання перешкоджають можливості розширення кордонів господарської одиниці й організації нових сільськогосподарських підприємств. *По-третє*, земля характеризується різною якістю, що ставить господарюючі одиниці, які функціонують на менш родючих землях, в гірші умови (порівняно з господарствами, які мають щодо цього переваги), знов-таки утруднюючи природну конкуренцію.

Об'єктивні процеси конкуренції, а також послідовна державна аграрна політика активізували процес концентрації й централізації в сільському господарстві. Внаслідок цього в країнах із розвинутою економікою утворилася система великого землеволодіння, на основі якої одержали розвиток інтеграційні процеси, що призвели до формування сучасної прогресивної форми господарювання – агропромислового комплексу (АПК). Виникнення АПК обумовлене в першу чергу розвитком продуктивних сил суспільства, поглибленням суспільного поділу праці, концентрацією й централізацією виробництва й капіталу в сільському господарстві, науково-технічним прогресом, що дає можливість широкого використання машинних комплексів і нових технологій виробництва й переробки сільськогосподарських культур. Його функціонування спричинило значні зміни галузевої структури національних економік сучасних держав. Якщо в середині XVIII ст. частка сільського господарства у валовому продукті країн Заходу становила майже 85%, то сьогодні у США й Великобританії вона дорівнює 3%, у Франції й Італії – 7%, у Японії – 11%. Науково-технічна революція визначила перехід деяких процесів до промисловості й торгівлі, виділення з сільського господарства нових галузей, які продовжують обслуговувати його. В АПК розвинених країн зайнято від 20 до 30% працездатного населення. Кінцева продукція АПК є результатом діяльності всіх його сфер, міжгалузевої кооперації. Оптимальне співвідношення вартості продукції всіх сфер АПК становить 25-30% у сфері створення засобів виробництва для сільського господарства, 10-15% – у сфері власне сільськогосподарського виробництва, 50-55% у сфері переробки й у галузях інфраструктури.

Концентрація й централізація виробництва й капіталу посилює інтеграційні процеси, що виражається у формуванні великих науково-виробничих об'єднань, які відіграють вирішальну роль у координації міжгосподарських і міжгалузевих агропромислових зв'язків. Таким чином, із розвитком процесів концентрації й централізації капіталу в сільському господарстві цивілізованих країн світу роль первинної виробничої ланки в цій галузі поступово переходить від фермерських господарств до великих капіталістичних ферм і агропромислових об'єднань, що є формою прояву розвитку суспільного характеру праці.

Одним зі способів, «революціонізуючих» розвиток аграрних відносин, є аграрні реформи, що трансформують систему відносин власності, землеволодіння й землекористування, а також організаційні форми господарювання на землі. Провідним принципом реформування сільського господарства є створення умов, за яких безпосередній виробник стане господарем землі, тобто самостійно визначатиме напрямки діяльності свого господарства й розпоряджатиметься виробленим продуктом і доходом. Цей принцип був порушений у планово-адміністративній економічній моделі. Формальне усупільнення землі в колишньому Радянському Союзі, наприклад, обумовило створення неефективних форм господарювання, а також злиття власності й володіння в особі єдиного суб'єкта – держави, від імені якого управління сільськогосподарським виробництвом здійснював чиновницький апарат, досить далекий від реальних проблем економіки сільського господарства. У результаті до

кінця 70-х років ХХ ст. ця галузь суттєво відставала порівняно з сільськогосподарським виробництвом у країнах з ринковою економікою. В Україні витрати праці (у людино-годинах) на виробництво 1 ц сільськогосподарської продукції в 1981-1985 рр. становили: на виробництво кукурудзи 1,2 (у США в 1978-1982 р. – 0,12); картоплі – відповідно 3,1 і 0,3; цукрового буряка – 0,9 і 0,11; молока – 8,5 і 0,66. Якщо в Україні з 1 гектара врожайність зернових становила в 1986-1990 рр. 30,1 центнера, то в США й країнах Європейського Співтовариства – 44,4. Продуктивність праці в сільському господарстві СРСР складала лише 25% від рівня США [3, с.380].

Після розпаду СРСР перед незалежними державами постало питання радикального реформування аграрних відносин. Цей процес до сьогодні протікає досить суперечливо й важко, про що свідчить постійне зниження обсягів виробництва сільськогосподарських культур і поголів'я худоби. Так, за роки незалежності за обсягом виробництва багатьох видів сільськогосподарської продукції Україна відкинута майже на 40 років у минуле [3, с.392]. Навіть порівняно з 1990 р., коли врожайність зернових становила 35,1 ц із 1 га, вона знизилася до 19,4 ц у 2000 р. і в 2009 році становила 29,8 ц із га. Урожайність пшениці в 2000 р. зменшилася майже удвічі (з 40,2 до 20 ц із га) і в 2009 р. становила 31,2 ц із 1 га. Поголів'я великої рогатої худоби скоротилося з 24,6 млн. голів у 1990 р. до 9,4 млн. у 2000 р. і до 4,8 млн. у 2009 р. (більше ніж у 5 разів). За цей період поголів'я свиней знизилася з 19,4 млн. до 7,6 млн. у 2000 р. і в 2009 р. склало 7,6 млн.; череди овець і кіз зменшилося з 7,1 млн. голів до 0,4 млн. у 2000 р. і до 0,3 млн. у 2009 р. (майже у 23 рази) [4, с.169, 176].

Головною причиною аграрної кризи в країні фахівці вважають порушення закону вартості в сільському господарстві, відсутність паритету цін на сільськогосподарську продукцію й на промислові товари для аграрного виробництва. У багатьох країнах із розвиненою ринковою економікою діє система державного регулювання цін, зокрема така її форма, як установлення паритету цін. У США, наприклад, у законодавчому порядку встановлений паритет цін на сільськогосподарську продукцію й цін на товари й послуги, оплачувані фермерами. Для порівняння: в Україні в 1991-2001 рр. ціни на промислові товари, закупаювані селом, зросли у 8,5 рази, тоді як ціни на сільськогосподарську продукцію – тільки в 1,6 разів. Щоб купити, наприклад, зернозбиральний комбайн, колгосп у 1960-1970 рр. мав продати 50 тонн зерна, а сучасному господарству він обійдеться в 400 тонн зерна. Окрім того, з кожної заробленої гривні держава стягувала на податок 87 копійок [5, с.380].

Однією з причин аграрної кризи в Україні є зниження попиту на сільськогосподарську продукцію внаслідок лібералізації цін, що призвело до їхнього надмірного зростання. Аграрна криза зумовлена й іншими причинами, зокрема енергетичною кризою, нераціональною політикою держави в аграрному секторі, технічною й економічною відсталістю переробних галузей, значним скороченням внутрішнього ринку тощо.

Усе це обумовлює необхідність радикального реформування сільського господарства. Суть аграрних реформ полягає насамперед у трансформації відносин власності, а також форм господарювання в аграрному секторі економіки. Матеріальною основою реформ є впровадження нової техніки й прогресивних технологій, нових форм організації виробництва й праці, що в кінець кінців і призводить до розвитку суспільної форми праці.

Висновки

1. Аграрне виробництво – це виробництво, пов'язане із землеволодінням і землекористуванням, що визначає низку особливостей суспільної форми праці в сільському господарстві.
2. З розвитком аграрних відносин розвивалися й форми сільськогосподарських підприємств: від первісних общин і рабовласницьких латифундій до поміщицьких господарств зі значною кількістю індивідуальних господарств кріпаків, і до сучасних індустріальних сільськогосподарських підприємств із великою кількістю найманих робітників. Це вже само по собі свідчить про розвиток суспільної форми праці, оскільки з розвитком форм організації праці і організаційних форм підприємств поширюється рівень розподілу праці в суспільстві й рівень розвитку товарних відносин.
3. У сільському господарстві, як і в інших галузях економіки, відбуваються процеси концентрації й централізації, що призвели до формування сучасної прогресивної форми господарювання – агропромислового комплексу (АПК). Розвиток АПК – явне свідчення поширення суспільної форми праці.
4. Одним зі способів, «революціонізуючих» розвиток аграрних відносин, є аграрні реформи, що трансформують систему відносин власності, землеволодіння й землекористування, а також організаційні форми господарювання на землі. Провідним принципом реформування сільського

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖУ СТРАНАМИ ЮГО-ВОСТОЧНОЇ ЄВРОПИ В РАМКАХ ЧЕРНОМОРСЬКОГО ЕКОНОМІЧЕСЬКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА І ГУАМ

господарства є створення умов, за яких безпосередній виробник стане господарем землі, тобто самостійно визначатиме напрямок діяльності свого господарства й розпоряджатиметься виробленим продуктом і доходом. А це само по собі є формою прояву усупільнення праці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / За ред. В.М.Гейця – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
2. Универсальный атлас мира / Ю.Н.Голубчиков, С.Ю.Шокарев. – М.: Астрель, 2008. – 312 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. Сільське господарство – С.390-393. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 848 с.
4. Статистичний щорічник України за 2009 рік / За ред. Осауленка О.Г. – Київ: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 568 с.
5. Мочерний С.В., Довбенко М.В. Економічна теорія: Підручник. – К.: Академія, 2004. – 856 с.
6. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – Харків: Одисей, 2011. – 55 с.

РЕЗЮМЕ

У статті проаналізовано еволюцію форм власності в аграрному секторі економіки, виділено групи чинників, що визначають особливості сільськогосподарського виробництва, організаційних форм підприємства й суспільної форми праці в цій галузі господарювання.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, відносини власності, аграрний сектор.

РЕЗЮМЕ

В статье проанализирована эволюция форм собственности в аграрном секторе экономики, выделены группы факторов, определяющих особенности сельскохозяйственного производства, организационных форм предприятий и общественной формы труда в этой отрасли хозяйства.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, отношения собственности, аграрный сектор.

SUMMARY

In article research evolution of property forms in agricultural production, pick out groups of factors to peculiarity agricultural production, organization forms enterprises and social form labour in it.

Keywords: agricultural production, property relations, agrarian sector.

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Дмитриченко Л.І., д.е.н., професор, Донецький національний університет

Нікітіч С.І., Донецький національний університет

Постановка проблеми. Оцінюючи сучасний стан національної економіки, структурні процеси й структурні зміни, що відбуваються в Україні протягом останнього десятиліття, необхідно урахувати вплив як зовнішньоекономічних чинників (насамперед, фінансово-економічну кризу), так і внутрішніх чинників (насамперед, суперечності розвитку вітчизняної економіки й механізмів управління нею). Комплексний вплив названих груп чинників (об'єктивного й суб'єктивного характеру) на структуру національної економіки України мав як позитивні, так і негативні наслідки. Про це йдеться у Національній доповіді Академії наук України «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу і держави». У названій науковій праці системно висвітлено макроекономічні зміни й трансформації реального сектору вітчизняної економіки [1].

Аналіз стану сучасної структури й структурних макроекономічних процесів дає підставу для висновку щодо майже повної розгалуженості національної економіки, руйнування її системоутворюючого ядра, втрати Україною шансів найближчим часом перетворитися в розвинену країну світу. Проте, структура національної економіки будь-якої країни визначає рівень її розвитку, стан і характер інтегрування в світовий економічний простір, міжнародний престиж і в кінець кінців – рівень добробуту народу. Це обумовлює необхідність і актуальність дослідження структури національної економіки й структурних процесів, що відбуваються в ній, без чого неможливо розробити цілісну концепцію структурної перебудови економіки країни у напрямку її здатності забезпечити соціально-економічне зростання й розвиток України.